

Te Wolfshezen: herinnering mijn ontslapen vriend, den kunstschilder P.L.L. Oerder gewijd – J.J. Cremer

Geschreven in 1863.

Handschrift: Te Wolfhezen: Herinnering mijn ontslapen vriend, den kunstschilder P.L.L. Oerder gewijd. Fol. 2-3: aanvankelijke opzet van het begin. Fol. 4-23: eerste versie. Fol. 24-37: tweede versie. 37 fol. P.L.L. Oerder (30-8-1823-11 juni 1863).

1e druk in: De Nederlandsche Spectator, no. 36, 5 september 1863, p. 281-285. Arnhem s Gravenhage: D.A. Thieme – Martinus Nijhoff, 1863.

2e druk in: Voor visschers gevangen: nieuw bundel proza en poëzie, door N. Beets ...[et al]. Amsterdam: Scheltema & Holkema, 1873. p. 79-100. Met de ondertitel: Herinneringen aan het eerste Nederlandsche zendingsfeest den 6de augustus 1863 den ontslapen kunstschilder P.L.L. Oerder gewijd door zijn vriend J.J. Cremer.

3e druk in: Het orgel: gedichtjes, gelegenhedsstukken. Amsterdam: Noothoven van Goor, 1881. Romantische werken, dl. 14. p. 84-98

4e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff, [1888]. 6e druk. p. 160-173. Vijftig-cents-editie, no. 22. Opgenomen in het 2e deel onder de naam Gelegenheidsstukken.

5e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff, [1890]. 7e druk. p. 160-173. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

6e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij., [1909]. 8e druk. p. 160-173. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

7e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij., [1909]. 8e druk. p. 160-173. Vijftig-cents-editie, no. 22.

8e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij., [1917]. 7e druk. p. 160-173. Romantische werken, blauwe serie.

9e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij., [1917]. 7e druk. p. 160-173. Romantische werken, rode serie.

10e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij., [ca. 1920]. 8e druk. p. 160-173. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

DE NEDERLANDSCHE SPECTATOR.

UITGEGEVEN ONDER MEDEWERKING VAN

Dr. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, M. F. A. G. CAMPBELL, Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, J. J. CREMER, Cd. BUSKEN HUET, A. ISING, G. KELLER, L. MULDER, Dr. D. J. STEYN FARVE, F. J. B. C. ROBIDE VAN DER AA, DE OUDRE HEER SMITS, Mr. S. C. SNELLEN VAN VOLLENHOVEN en Mr. C. VOSMAER.

De uitgave geschiedt wekelijks, op Zaterdag, bij D. A. THIEME te Arnhem. Prijs per drie maanden f 3.—, franco per post f 3.15. Men abonneert zich voor den geleesden Jaargang. Advertentien worden berekend tegen 10 Cents den regel, behalve het de Radactie betreffende, franco in te zenden. zegelregt. Buitengewoon groote letters worden berekend naar de plaats, welke zij beslaan.

Inhoud. — *Te Wolfhezen*, door J. J. CREMER. — Berigten en mededeelingen. — *De beroemde Adel*, door J. J. DE WITTE VAN CITTERS. — *Achter de gordijn*, door K.

TE WOLFHEZEN.

HERINNERING MIJN ONTSLAPEN VRIEND, DEN KUNSTSCHILDER P. L. L. OERDER GEWIJD.

door J. J. CREMER.

Gij zijt niet meer, mijn goede vriend Pieter. De levensvijand tastte u aan en afschoon men u ook overwinnaar waande in den heeten kamp, de wonde u toegebragt zij was te geweldig en in de armen van onzen braven leermeester, uw trouwsten vriend en geestverwant, gaat gij den jongsten snik.

Oerder, mijn ontslapen vriend, al is het mij ook als stond gij daar nog, met uw gul en blozend, trouwhartig gelaat, toch —

de adelbrief door God zelven geteekend met de pen der genade, en die gedoopt in het dierbare bloed van zijn heiligen zoon. Doch onder die duizenden was er één, één dat weet ik zeker — die zulk een geestelijken adelbrief nog niet had ontvangen, en door iets anders naar dat schoone oord werd getrokken dan die duizenden ginds.

Wolfhezen was hem lief. Hoe dikwijls zat hij er neder om boom en blad en 't klare beekje langs de blanke heuvels in groenen zoom, naauwlettend te bejopen, en ook te schetsen in verwen afschoon met zwakke hand.

En niets, niets stoorde dan de plegtige stilte die er heerschte, want zelfs het bijna onhoorbaar gemurmel der beek, het lieflijk gekweel der vogels in 't ronds, het klagen geluk der windduif van verre, 't geritsel door 't loof van den vallenden eikel, en 't viugtig gekrak van het doode takje als het eekhoortje rondsprong in

Als de boekweit geurt vol zoetheid,

En het beije u geest in't oor:

D'aard is vol van 's Heeren goedheid

Looft zijn naam all' eeuwen door.

En in zulk een morgen was het dan vreemd dat er een traan weldre in het oog van den jongeling en dat er een woord, uit den diepsten grond des harten geweld, aan zijn lippen ontlood, een enkel woord. . .

Pieter, gij hebt dat woord niet vernomen. Dat behoefde ook niet. Maar — wanneer wij wel eens voor een wijle poozend van den arbeid, het penseel lieten rusten en ik u onwillens verrassen moest terwijl gij achter een heuvel verscholen, ter neerlaagt op de bruine hei, en er in uw bijhelte laast, met een zoo ongehoorde vroomheid op uw goed gelaat, zeg, hebt gij dan ook misschien geboden voor het zielenheil van uw jongen vriend, den armen verdoelde, die — daar buiten — niet las in een bijbelje en niet gelooven wilde wat gij voor eeuwig waarheid hield? Ja, ik weet het: gij hebt schaden maar ook en de

Nederlandsche spectator, 5 september 1863:

NRC, 6 juni 1860:

(5946) De COMMISSIE voor de gehouden **Tentoonstelling van Schilderijen te Rotterdam**, berigt dat de **VERLOTING**, ten overstaan van den Heer Notaris **GAZAUX VAN STAPHOEST**, op **Heden** heeft plaats gehad en dat de **Prijzen** zijn te beurt gevallen aan de hieldover, achter elken Prijs uitgedrukte Nummers der Aandeelen, als:

Nummers van den Catalogus.	PRIJZEN.	Te beurt gevallen aan Nummers der Aandeelen.
2.	J. AKKERSDIJK, Binnenhuis met Figuren	N ^o . 275.
8.	JULIUS VAN DE SANDE BAKHUIZEN, Landschap, Omstreken van het Soerensche Bosch	303.
34.	C. A. G. DU BOIS, Geef ons heden ons dagelijksch Brood	579.
35.	DITO, Eene Kerensapster	459.
36.	DITO, Straatmanjakanten	484.
45.	F. BRUHUS DE GROOT, Achterbuurt te 's Hage	331.
69.	J. J. DESTREE, Bivier	249.
84.	A. EVERSEN, Stadsgezicht	328.
110.	M. F. H. DE HAAS, Fort Mont-Orgueil bij Jersey	444.
136.	G. J. HOFFMANN, Woensd Water	312.
143.	Mejufv. A. M. IMMERZELL, Bloeiende Vrouw	245.
154.	G. L. KIERS, Woensd Water	288.
161.	L. J. KLEIJN, Winter	371.
170.	A. K. DE KONINGH, Ossen	372.
195.	J. J. VAN DER MAATEN, De Laan op Ampeen bij Lochem	354.
215.	A. MOLLINGER, Eene drift Koejen	318.
220.	W. G. NAKKEN, In de Duinen bij Wassidorp	221.
223.	P. L. OERDER, Landschap	508.
226.	P. J. ONDERBERG, Murgengroet	478.
228.	P. F. VAN OS, Honden	588.
248.	Mejufv. E. A. C. RÖDER, Bloemen en Vruchten	326.
253.	Mejufv. A. DE RIJK, Vruchten	264.
265.	P. F. SCHIBHOES, Woensd Water	265g
278.	AUGUSTE BERBURY, De Gheslachtsbrijvers	332.
306.	J. B. TOM, Landschap met Schapen	208.
325.	P. G. VEETIN, Stadsgezicht	641.
343.	J. G. VOGEL, Gezicht bij Cleef	363.
355.	J. H. WHISSENBRUCH, Ja, Schermspelen	234.
378.	S. VAN DEN BERG, Vee aan eene Bivier	543.

Est de Afgifte der Prijzen, tegen Instrukcie der Aandeelen, al de Commissie vacceen in eene der Zalen van de Academie, op **MORGEN Vrijdag den 6den dezer**, van 2 tot 3 ure; bijzondere de op dien tijd niet afgehaalde Stukken aldaar ter beschikking van de respectieere Aandeelhouders. De Stukken echter, welke binnen een jaar, en alsoo op den 6den July 1861 niet moesten zijn afgehaald, vervallen aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam.

De Commissie der Tentoonstelling voornemens,
 Namens Deszelfs,
C. G. SCHUTZE VAN HOUTEN,
 Lid en Secretaris.

Rotterdam,
 5 July 1860.

De kunstkronijk, 1861:

Beter kunnen wij die appreciëren bij JULIUS VAN DE SANDE BAKHUYZEN, wiens *Landschap in de omstreken van het Soerensche Bosch* eene goede plaats ten deel viel, zoodat wij hier *en pleine connaissance de cause* mogen spreken van goede opvatting, die (getoige de zwak behandelde zandgrond) evenwel nog veel studie noodig heeft om tot rijpheid te komen. In dit opzigt staat P. L. L. OERDER zeker hooger; wat hij wil heeft hij in zijne magt. — alleen doet het ons leed dat die wil geheel wordt geleid door conventie. Er is kracht in zijn

NRC, 22 juni 1863:

(8091) Voor de menigvuldige blijken van deelneming, bij het afsterven van onzen geliefden Zoon ontvangen, betuigen wij bij deze onzen opregten dank.
Rotterdam, 20 Junij 1863.
J. OERDER,
H. H. OERDER,
ENGELSKERKEN.

Algemeen handelsblad, 1 augustus 1863:

**EERSTE ALGEMEEN EVANGELISCH
NATIONAAL ZENDINGSFEST,**
te houden **DONDERDAG 6 AUGUSTUS** e. k. te **WOLFHEZEN**, bij Arnhem. Een twintigtal Sprekers zullen daar optreden. Er loopt dien dag tot dit doel een expresse Spoor trein. Slechts op de Stations Amsterdam, Rotterdam, Gouda, Woerden, Nieuwersluis, Utrecht en Zeyst-Driebergen worden Reizigers opgenomen, voorzien van Spoorbiljetten, die verkrijgbaar zijn gesteld bij de Boekhandelaren H. HÖVEKER en H. DE HOOGH te Amsterdam, G. B. POESCHMANN te Rotterdam, P. C. MAAS te Gouda, den Postdirecteur L. PALING te Woerden, aan de Bewaarschool te Loenen, bij den Heer J. J. VERBRUG op de Neude te Utrecht, en in het Broederhuis te Zeyst. Prijs voor heen en terug, met Feest-Programma er bij, 2de Klasse f 2.25 en voor de 3de Klasse f 1.25. Eenerlei prijs voor alle Stations. Zonder Programma wordt niemand tot het Feest toegelaten. Kaartjes voor Mondbehoefden voor dien dag à 5 Cents en Feest-Programma's afzonderlijk à 25 Cents zijn bij bovengenoemde Heeren verkrijgbaar, alsmede op den dag des Feestes op het Feest-Terrein.
(14589)

NRC, 7 augustus 1863:

Het groot Zendingsfeest, op het landgoed van vrouwe douairière baronnesse van *Brakell Doorwerth*, te Wolfhezen, heeft de verwachting verre overtroffen. Wel is waar, wegens den aanhoudenden regen hier en in onze omstreken, bestond algemeen de vrees dat het ongunstige weder aan de bijeenkomst zeer veel afbreuk zou doen. En toch is dit op verre na het geval niet geweest. Niet alleen toch heeft men aldaar veel minder regen gehad, maar ook overigens was de stand van het weder zoodanig, dat de toevloed van belangstellenden, in plaats van veel minder, zelfs veel grooter geweest is dan men aanvankelijk had berekend, terwijl alles volgens het programma geregeld is afgeloopen. Eenige daarop vermelde sprekers waren verhinderd geworden gevolg te geven aan hun voornemen om in deze vergadering op te treden, ten gevolge waarvan de verschillende spreekbeurten thans vervuld zijn door de heeren: *A. H. W. Brandt*, *P. van Eik*, *P. J. Helwich* en *Looman* van Amsterdam, *Th. Koubroek*, *H. J. R. G. Theesing*, *H. C. Voorhoeven* en *W. Lagerwey* van Rotterdam, *J. D. B. Brouwer* van Ede, *A. Brummelkamp* van Kampen, *D. Gildemeester* van Utrecht, *J. H. Gunning* van 's Gravenhage; *P. A. H. Roentgen* van Zeist, *H. W. Wittmann* van Ermelo, *W. Zegers* van Oosterbeek, *v. Andel* van Zwolle, *v. d. Kleij* van Tiel en *Ziegler* van Antwerpen. Daar men begreep dat het voor de redenaars niet doenlijk zou zijn zich in de open lucht door zulk eene enorme menschenmassa geregeld te doen hooren, veel minder zich door ieder behoort te doen verstaan, was alles zoo geregeld dat er telkens vier te gelijk, ieder voor eene afzonderlijke schare van 16 à 1700 personen optraden en ieder gedurende 20 minuten het woord voerde, na afloop waarvan de toespraken met een gemeenschappelijk lied door de geheele vergadering, onder begeleiding van blaas- en strijkinstrumenten werd afgewisseld, waartoe een corps van 82 zangers en muzikanten, onder directie der heeren *H. J. van Lummel*, van Utrecht, en *E. R. Verbeek*, van Zeist, op eene voortreffelijke wijze georganiseerd was. Deze zoo regt doelmatige regeling van toespraak en zang had des namiddags plaats, nadat des voormiddags ten 10 ure de openingsrede door *Ds. O. G. Heldring*, van Hemmen, was uitgesproken en vervolgens na de pauze, ten half 2 ure, door den heer *T. M. Looman*, van Amsterdam, een algemeen overzicht was geleverd van den staat en de werkzaamheden der in Nederland bestaande zedings-vereeningen, voor zoover zij op dit feest vertegenwoordigd waren. Na afloop daarvan werd de tijd zoodanig verdeeld, dat men na iedere korte rede genoegzaam tijd had tot eene kleine verpozing, waarvan dan ook gereedelijk gebruik werd gemaakt tot eene wandeling te midden der schoone natuur, die het Geldersche landschap zoo ruimschoots aanbiedt; waarbij velen tevens gelegenheid vonden, om met dezen en genen die hen bij naam bekend waren, in persoonlijke aanraking te komen en alzoo eene nadere kennismaking tusschen mannen uit alle oorden des vaderlands aan te knopen. Zoo ging onder vriendschappelijk zamenzijn en nu en dan ook onder het genot der eenvoudige ververschingen die de kantines opleverden, de dag voorbij, tot des avonds tegen 7 ure de zamenkomst door *ds. S. H. Buytendijk*, van Harderwijk, met eene toespraak tot de gezamenlijke feestgenooten werd besloten, waarna men zich weder naar den kant van het station spoedde, om hetzij per spoortrein, hetzij met eene andere gelegenheid huiswaarts te keeren.

Voor visschers gevangen, 1873:

TE WOLFHEZEN.

Herinneringen aan het eerste Nederlandsche Zendingsfeest
den 6de Augustus 1863

DEN ONTSLAPEN KUNSTSCHILDER

P. L. L. OERDER

GEWILD DOOR ZIJN VRIEND

J. J. C R E M E R.

Gij zijt niet meer mijn goede vriend Pieter. De levensvijand tastte u aan, en in de armen van onzen braven leermeester, uw trouwsten vriend en geestverwant, ¹⁾ gaaft gij den jongsten snik.

OERDER, mijn ontslapen vriend, als is het mij ook als stond gij daar nog, met uw gul en blozend, trouwhartig gelaat, toch kan ik niet meer tot u spreken zooals voorheen, maar — wanneer ik in vluchtige trekken aan anderen verhalen ga, wat mij vroeger en later het schoone Wolfhezen te zien, te hooren en te gevoelen gaf, dan zal het mij zeker nog dikwijls zijn als sprak ik tot u, en als ik dan tevens, doch ongemerkt, een lover kan neerleggen op uw eenzaam graf, dan heb ik voldaan aan de behoefte van mijn hart, want ook gij mijn

¹⁾ F. H. Hendriks, „de Schilder van Wolfhezen.“

Geschiedenis der Noord-Nederlandsche letterkunde — J. ten Brink, 1888:

Zekere kleine eigenzinnigheden kwamen soms bij hem om den hoek gluren. Hij had een afkeer van vernuft, wanneer het tegen naïeve, zelfs ziekelijke vroomheid werd gericht. Een zendingsfeest te Wolfhezen bijwonend, schreef hij eene beschouwing van wat hij er zag en waarnam, die meer van zijn goed hart, dan van zijn doorzicht getuigde ¹⁾. Toch liet hij zich niet verschalken door schijnvroomheid, als uit zijne 'Over-Betuwsche Novellen' ('t Hart op de Veluwe') en uit 'Anna Rooze' bleek.

Eigen haard, 22 juni 1901:

Maar nu is 't des zomers druk en vol bij dat teekenachtig boerenhuis, 't welk reeds meer dan een dolenden artist tot een schets verlokke, nu zwieren er modieuse toiletten langs de diep ingesneden oevers der beek, nu verpoozen zich in de rieten prieltjes onder 't looverdak arnhemsche *roturiers* met gierende meiden, die hun uitgaansdag hebben. Nu stuift het belommerd pad, dat naar den Utrechtschen straatweg leidt, onder de wielen der equipages en de wielen der bicycles, op welke *the new woman* paradeert, en het mos onder de oude eiken huivert bij de aanraking van besmeurde boterhampapieren, en bij de eertijds stille bron, op dat schoone plekje waar vroeger de bekende Schuine Boom stond, treft men typen aan, gelijk Cremer ze den schilder Hendriks en zijn leerling Oerder¹ laat ontmoeten; typen die hij ons zoo levendig voorstelt, dat men zich bedenken moet of men niet zelf eenmaal zijne voelhorens aan hen bezeerde.

„Pardon, Meneer”, zoo sprak een tamelijk dik persoon wiens roode hoofd, tusschen twee vadermoorders in, door een witte das van den romp was gescheiden, „zou Meneer zoo goed willen zijn — en hij lichtte den hoed op — om mij eens te zeggen waar men hier ergens naar Wolfhezen gaat?”

„Wolfhezen? Wel, dat is hier, M'nheer”.

„Ja, sjuust, Meneer; ja, mijn vriend en ik, ziet u” — de dikke heer wees naar iets kleiner met een bril op — „we zijn ook sjuust aan het station Wolfhezen afgestapt en hebben nu al een eindje straatweg gemaakt. Ja wel, dit is hier allemaal de heerlijkheid Wolfhezen, niewaar? Maar ziet u, het eigenlijke Wolfhezen — dat zoo mooi moet wezen . . . is dat — als het niet al te indiscreet is — niet ver van hier?”

„Maar dat is *hier*, M'nheer; aan deze zijde is het bosch en ginder . . . in één woord: 't is *hier*.”

„O zoo . . .” Rondziende: „Aja!” Den hoed oplichtend: „Dank u heel beleefd, Meneer. Zie je wel: dat is Wolfhezen, Jan. Allerliefst, niet waar? Mooie boomen!”

„Nou, Kees, bij ons op de werf hemme ze zwaarder, hoor. Vooruit maar!”

„Toch moge het zijn nut hebben gehad; althans — een dankbaar gevoel vervulde al spoedig het hart: immers wij mochten iets meer gevoelen en vatten van Gods schoone natuur dan de heeren van „Bij ons op de werf”. —

Oosterbeek, Jan. 1901.

Gezicht in
(Naar eene opname van den Amateur
te Ut

¹ J. J. Cremer. Frederik Hendrik Hendriks, de schilder van Wolfhezen.

OOSTERBEEK
**Oosterbeekers wilden naar
Holland-Michigan**

Maar zij leden schipbreuk

Tusschen Oosterbeek en het 100-jarige Holland-Mechigan bestaan ook nog historische relaties.

Het was omstreeks 1845 dat te Oosterbeek aan de Benedenweverstraat, ongeveer op het kruispunt van den tegenwoordigen Fangmanweg en het v. Deldenpad, eenige huizen stonden, die zoo'n beetje een saamhorigheid vormden. In één dezer hulzen woonde de schilder F. H. Hendriks, die „de meester" genoemd werd, de meester van Wolfheze, een romantieus, die men kon beschouwen als een voorlooper van de Haagsche school. Hij had als leerlingen Oerder en den jongen Jacob Cremer, den lateren Betuwschen schrijver. Deze Hendriks hing de leer der Christ. Afscheidenen aan en van zijn huis en in de werkplaats van den timmerman Bruil werden „oefeningen" gehouden in de nieuwe leer, die evenwel in het geheim beleden moest worden. Op deze samenkomsten, waar ook nog eenige andere Oosterbeekers, handwerkslieden en kleine landbouwers aanwezig waren, opperde Bruil het plan te emigreeren naar het vrije Amerika, waar zij in het onontgonnen land een nieuw bestaan konden opbouwen en in vrijheid hun godsdienst be-lijden.

De schilder Hendriks begreep dat zijn krachten ontoereikend zouden wezen in die wildernis en bij den zwaren pioniersarbeid. Bovendien was hij kunstenaar, gehecht aan het landschap, vooral dat van Wolfheze.

Bruil dreef zijn plannen door en zoo trokken onder zijn aanvoering eenige „Afscheidenen" met andere emigranten naar het verre Westen. De reis was ongelukkig. Het zeilschip raakte in den storm en leed schipbreuk. Bruil en eenige zijner volgelingen verloren het leven.

De schilder Hendriks vernam het noodlot van zijne vrienden en deelde later aan zijn leerling Jacob Cremer de bijzonderheden mede. De Betuwsche schrijver vermeldde deze in een zijner herinneringen aan de schilderessen bij den „meester".

Het Hotel Wolfheze

Een medewerker schrijft ons:

Het Hotel Wolfheze heeft na de oorlog een andere bestemming gehad. Het werd tijdelijk als blindengesticht in gebruik genomen. Thans vervult het hotel zijn oude taak weer en de terrassen ontvangen weer de wandelaars.

In geen eeuwen is het gebeurd, dat men tevergeefs aanklopte bij dit hotel, eertijds de herberg van Wolfheze, waar reeds in de zestiende eeuw prins Maurits zijn kwartier vestigde tijdens de belegering van Arnhem.

In de zeventiende en achttiende eeuw kwamen de grote heren en als zij met de prinsen, graven en baronnen van het Loo, van Middachten en Rosendaal ter jacht togen naar Doorwerth. Waar later, tot zelfs nog in deze eeuw, rode, groene en gele jassen van jagers en de elegante amazonecostumes der dames kleurig door de bossen bewogen, gevolgd door de higgende meute. Een bont en schilderachtig schouwspel, dat eindigde in de schaduw van de herberg, onder de oude eiken en aan de beek.

Kunst-historisch heeft de herberg van Wolfheze ook zijn betekenis. Hierheen leidde meester Hendriks zijn leerlingen Jacob Cremer en Oerder en bestudeerde er de natuur in haar fijnste geledingen. Hier delibereerden Hane-does en Bilders over de ouderdom van de den, die toen al de duizendjarige heette.

Altijd was er in het midden der negentiende eeuw het jolijt van de uitbundige schilders, die er het goede gerstennat dronken en dan geïnspireerd aan het tekenen en schilderen gingen en aan Wolfheze de reputatie schonken als hun Franse tijdgenoten aan Barbizon. De oude herberg is verdwenen; op de plaats herrees veertig jaar geleden een hotel. Een heren-ligement zou men in de dagen van meester Hendriks gezegd hebben.

Maar dit hotel, licht en ruim, modern, is de enige wijziging in het beeld

van Wolfheze. Nog altijd is er de beek, de duizendjarige den, de ruige begroeiing van de oevers der beken. Nog altijd liggen daar, onveranderlijk met hun massieve wanden, de heuvels, aan welker voet de beek verder westwaarts stroomt en onveranderd is de plaats waar eens twee jonge schilders, later de meesters der Haagse school, Willem Maris en Antoon Mauve, vriendschap sloten.

En waar nu nog een andere schilder, die men ook de meester van Wolfheze zou kunnen noemen, Antoon Markus, de bijna tachtigjarige, zijn inspiratie vindt.

FESTIVAL IN HUISSEN

Zondag werd te Huissen een nationaal federatief zang- en muziekfestival gehouden ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan van de muziekvereniging „St. Cecilia". De eerste prijs werd behaald door de accordeonvereniging „Con Brio" te Arnhem, de tweede door de harmonie der Gelderse Tramwegen te Doetinchem.

BEDRIJFSMODERNISERING BIJ NYMA VOLTOOID

De N.V. Kunstzijdespinnerij NYMA te Nijmegen behaalde in 1949 een winst van f 938.566 (f 767.667). Voorgesteld wordt een dividend van 9½ pct. (v. j. 8½ pct.). Ook dit jaar zal naar keuze 5 pct. in aandelen of constanten worden betaald. Deze resultaten acht de directie bevredigend. De nieuwe continufabriek, waarin de garenproductie van het spinnen tot en met het twijnen geheel machinaal en automatisch geschiedt, is thans volledig in productie. De bedrijfsmodernisering in eerste phase is hiermede voltooid. Met de afzet van genoemde garens is in Juli begonnen en de verwachtingen zijn bevestigd. Ook in het oudere gedeelte is een productiestijging en kwaliteitsverbetering bereikt. De omzet in binnen- en buitenland hield gelijke tred met deze productiestijging. De export leverde een belangrijke deviezenopbrengst op.

Schilders van de Veluwe-zoom

Prachtige expositie te Arnhem

I

TOEN DE NEGENTIENDE EEUW BEGON, was Hendrik Jan van Amerom 23 jaar. Hij werd leraar aan het tekengenootschap „Kunst-oefening”, thans de Academie. Op de tentoonstelling hangt er een portret van deze schilder met zijn vrouw en dochtertje. Het is een nogal erg poseren gezeelschap in een omgeving, waarin een en ander gefaleerd is. Doch we zien er uit, dat deze tekenmeester zowel tekenen als schilderen kon en dus zijn leerlingen het niet met wel gelegen kon onderwijzen. Dat zien wij hier uit het werk van zijn leerling Frederik Hendrik Hendriks, de belangrijkste schilder uit het begin der 19de eeuw uit onze omgeving.

Deze schilder is ons persoonlijk sympathiek. Deze sympathie in jaren geleden ontstond toen we van hem in blond korenland zagen, een onderwerp uit Oosterbeek, met zoveel poëtische innigheid geschilderd, dat het schilderij een openbaring was en wij de schilder van toen af beschouwden als de eerste die, hoewel nog schuchter, de grote tijd der romantische school insluisde. Het doek is, mienem we, in de oorlog verloren gegaan. Misschien is deze sympathie wat subjectief en beïnvloed door enige verhalen, die ons uit zijn leven bekend zijn geworden. F. H. Hendriks werd in Arnhem in 1808 geboren en vestigde zich in 1841 te Oosterbeek. Een vroom man, die behoorde tot de eerste z.g. afgeschiedenen en met enkele volgelingen de Bijbel bestudeerde. Door zijn geloof zag hij de natuur als een schepping waardoor Gods adem ruisde.

Na Hendriks kwamen meerdere schilders in Oosterbeek, Willem Roelofs in 1841, Johannes Warnardus Bilders in 1842. Hendriks leefde afzijdig van hen; misschien werd hij als eenvoudig man, die verkeerde met aanbachtlieden, door de anderen, die uit grote steden kwamen en zoals Bilders wat dertiger allures hadden, niet niet-geseld. Misschien ook zocht hij hun gezelschap niet, omdat hij genoeg had aan de natuur, aan de zorg voor zijn grote gezin, aan zijn Bijbel en zijn jonge leerlingen, Oerder en Cremers.

Hendriks stierf in 1865 te Arnhem. Op zijn graf liet Alexander Verhuell een Bijbel en palet, des schilders symbolen plaatsen. Het graf is aanwezig op het oude kerkhof aan de Hommelweg te Arnhem. Van Hendriks, zo wel als van zijn beide leerlingen zien we op de tentoonstelling enige werken. We schreven hierboven van een romantische school. Zeker is het romantische overheersend, toch is het realisme aan een schilderij van Hendriks niet vreemd. Geen wonder voor een schilder, die een boomschoris mee naar huis nam om goed het karakter van de boom te kennen. Het is goed gezien en het getuigt van waakzaamheid, dat op de tentoonstelling dat mooie doek van Wolfheze is genoemd werd, op een voorname plaats in het midden van de eerste zaal werd gehangen. Het landschap met die gloed in de verten, de grillige en toch zo imposante bomen in het licht en met die volle weelige vegetatie op de voorgrond. Niet minder schoon is de Septatekening van Wolfheze. Hier rust iets door de bomen, dat Hendriks de adem Gods noemde. Van de meester gaan

Hij werd gegrepen door de landschappen van de meesters van Barbizon, die hij te Brussel zag. Ook Ruisdal vereerde hij. Jong is hij gestorven te Amsterdam en begraven in de Nieuwe-Zijds-kapel, waar Rochussen en zijn jonge vriend Allebé hem herdachten. Een groot talent was de jonge Bilders en het is met dankbare waardering, dat wij op de tentoonstelling niet minder dan vier schilderijen en drie tekeningen aanwezig vinden. Hier verstaan we wat hij bedoelde toen hij in zijn dagboek schreef dat men een landschapsschilder wordt door te leven, te slapen onder de blote hemel. Zie het atmosferische in het landschap met geltebeedster. Er is het voorzichtige trachten in naar het „geurige” grijs, waarvan hij vervuld was.

Er is de eenheid in van mens en dier met de natuur; bomen overhullen het leven; het verschiet is van een nevelige heerlijkheid. Zoals ook in het doek „Zomerweelde”. Het zijn dichterlijke aard komt tot uiting in „Avondstemming”, dat we een gouden droom zouden willen noemen.

Rondom Bilders, vader en zoon, verdoonden zich in Oosterbeek in die grote tijd, vele jonge schilders.

Daar is P. J. C. Gabriel (1828-1903). Hier is een boerderij van hem, waar doorheen 't zonlicht in gedurfd overvloed heen viel. Daar is Willem Roelofs met drie schilderijen, waaruit reeds de groei van deze eerseling der Haagse school blijkt. Men vergelijkte zijn panorama-landschap bij Oosterbeek met het bosgezicht, dit laatste een synthese van het bos in de toon die toen zo nieuw en verrassend was. De eenvoud van deze compositie verschilt sterk met de andere landschappen, waarvan er nog al op effect berekend zijn. In deze reeks vermijden wij nog een tweetal gevoelig geschilderde panelen van de Arnhemse doolter C. H. Meijers (1819-1841), -zoon van de grotere schilder Piet Meijers; een eenzame heide van Cornelis Lieste (1817-1861); het kloofke bosgezicht met een vredig water onder dreigende lucht van Barnd Cornelis Koelkoek (1803-1862), wiens herberg „Den Rooden Haan” te Arnhem een paneeltje van buitengewoon romantische bekooring is; van Willem Karel Nakkelen (1835-1926) een prachtige „Graan-oogst”, forse paarden, kleurig, een gouden oogst zouden we het kunnen noemen. We besluiten dit eerste overzicht met de vermelding van een romantisch doek van Louwrens Handoos, (1822-1905), die veel in Wolfheze — om al deze schilders wel eens genoemd het Nederlandse Barbizon — werkte. Bekend is het, dat hij zijn landschap liet stofferen door anderen, zo ook dit landschap en wel door de Haagse schilder S. L. Verveer. Bijna alle kunstenaars in de eerste helft en in het midden der 19e eeuw verhoogden het romantische door in het landschap herders, jagers, houthakkers te plaatsen.

In een volgend artikel zullen wij ons bepalen tot de werken van Matthijs en Willem Maris — tot onze spijt is geen Jaap Maris aanwezig — Anton Mauve en de fijn-zinnige schilders Maria Vos.

J. W.

Boslandschap te Wolfheze door Jacob Cremers.

Wolfhezer zendingsfeest in de letterkunde, 1 juni 1990:

Een andere bezoeker van het feest en die zich welbewust buitenstaander achtte, was J.J. Cremer, de schrijver van de volgende Betuwsche en Over-Betuwsche Novellen. Hij heeft een sympathiek opstel aan het feest gewijd: Te Wolfhezen. Herinnering aan mijn ontslapen vriend, den Kunstschilder P.L.L. gewijd. 3

Zoals bekend zou Jacobus Jan Cremer (1827-1880) aanvankelijk kunstschilder worden. Hij volgde daartoe de lessen bij Frederik Hendrik Hendriks (1808-1865), die wel 'de meester van Wolfheze' werd genoemd, omdat hij, in Oosterbeek woonachtig, met zijn leerlingen naar de Wolfhezer bossen placht te trekken. Van Cremer hangt een mooi romantisch schilderijtje van de Wodanseiken in Wolfheze in het Arnhems gemeentemuseum. Pieter L.L. Oerder was een medeleerling en evenals de meester een oprecht vroom en gelovig man. Cremer deelde de geloofsovertuiging van zijn vriend niet, maar in zijn stuk over het zendingsfeest wil hij 'een lover neerleggen op uw eenzaam graf (...) want ook gij mijn vriend, hoezeer wij in geloofsovertuiging van elkander verschilden, hebt mijn oog helpen richten op de schoonheden van Gods prachtige schepping en mij, in u zeiven den reinen mensch doen waarderen, ongeacht den vorm - den immer gebrekkigen vorm zijner Godsvereering'.

Cremer's beschrijving van zijn medepassagiers in de extra trein van Rotterdam naar Wolfheze is sympathiek, zo ook zijn weergave van het feest. Ook hij stelt de vergelijking met de hagepreken. Hij noemt de Wodanseiken in de onmiddellijke nabijheid. Deze nog bestaande eeuwenoude eiken aan de Wolfhezer beek zouden staan op de plaats eertijds aan Wodan gewijd. Cremer besluit:

Mijn dierbaar Wolfhezen, het feest in uw groene zalen gevierd, ofschoon het ook wanklanken deed hooren die de spot wel mag treffen nimmer liever de ernst toch bestraffen moet, het heeft zich gekenmerkt door een orde, die de vier dienaren van 't gerecht daar

<http://ca-55.blogspot.com/2012/11/romantisch-school-ca-1845-landschap.html>:

Schitterend panoramisch landschap in Gelderland, mogelijk Oosterbeek. Romantische school ca 1840-1850. Dit magnifieke schilderij is geschilderd door Petrus Leonardus Lambertus Oerder, geboren te Rotterdam 1823 en overleden in Arnhem 1863. Hij woonde en werkte in Rotterdam tot 1844 en daarna in Oosterbeek to 1861. Vanaf 1861 woonde hij in Arnhem. Petrus Leonardus Lambertus Oerder was leerling van H. Hendriks en bevriend met J.J. Cremer. Hij heeft studiereizen gemaakt door België en Duitsland.

Hij is zeer bekend geworden door zijn bijzonder goede landschappen en heeft daarnaast veel geauarelleerd en getekend. In de Pieter Scheen staat een vergelijkbaar schilderij vermeld. Tentoonstellingen in Amsterdam 1844 en 1856, Den Haag en Rotterdam 1844 tot 1860 en diverse tentoonstellingen in Utrecht, Zwolle, Leeuwarden enz.

Het schilderij is olieverf op doek, kent geen restauraties, is rechtsonder gesigneerd met initialen PLLO en heeft nog de originele 19e eeuwse lijst die in uitstekend conditie is. Het formaat van het doek is 41.8x31.6cm.

Meerdere foto's zijn beschikbaar.

Wolfskreet, 14 juni 2006:

Dit eerste 'Algemeen Evangelisch Nationaal Zendingsfeest' (zoals het officieel heette) te Wolfheze werd meteen een groot succes. De vrees voor regen bleek overbodig te zijn geweest. In Amsterdam en Arnhem, zo hoorde men later, mocht het plenzen, op het feestterrein bleef het droog. Het feest werd door wel ruim zesduizend mensen bezocht en de collecte had het, voor die tijd aanzienlijke, bedrag van f 811,89 opgebracht. Van de zesduizend bezoekers kwamen tweeduizend bezoekers met extra treinen op het station Wolfheze aan en de rest (4000) kwam met alle mogelijke voertuigen, vooral uit de richting Arnhem.

De schrijver J.J. Cremer spreekt van ontelbare mensengroepen, die zich scharen in brede kring nabij de beek, 'waar gij het rookzuiltje ziet opgaan van Wolfhezens hoeve'. Hiermee bedoelt hij de eenvoudige boerderij-herberg op de plaats, waar nu Hotel Wolfheze staat (zie aflevering 3 – Wolfskreet augustus 2003). De beek is nu helaas drooggefallen en de tegenwoordige snelweg (A50) dwars door de Wolfhezer bossen heeft ook een gruwel van verwoesting aangericht.

Deze schrijver Jacobus Jan Cremer (1827-1880) zou aanvankelijk kunstschilder worden. Hij volgde daartoe de lessen bij Frederik Hendrik Hendriks (1808-1865), die wel 'de meester van Wolfheze' werd genoemd (zie aflevering 11 – Wolfskreet december 2005). Cremer reist op 6 augustus 1863 met de extra trein van Rotterdam naar het feest, niet zozeer om het feest, als wel om zijn Wolfhezen weer te zien. Men had hem voorspeld, dat hij in de trein wel veel 'huich'lende vroomheid' zou zien, maar dat valt mee: om hem heen zijn opgewekte gezichten van 'gewone doch fatsoenlijke mensen'. Een psalm wordt in de trein aangeheven en In Cremers coupé zitten 'een vriendelijk burgerman met witte das, een paar oude juffrouwen, een zoon uit de ambachtstand, en een viertal meisjes met stemmige niet onaardige - ja twee zelfs met geestige gezichtjes'. Ook dát valt dus mee. 'Het snijdend gefluit van den Salamander (= de naam van de locomotief - de 1e in Nederland nagebouwde locomotief, die voor het eerst werd gebruikt in 1843 op het baanvak Amsterdam-Utrecht van de Nederlandsche Rijnspoorweg Maatschappij) weerklinkt door Wolfhezens dreven' en als een veelkleurig lint gaan de duizenden langs de Wolfhezerweg naar het feestterrein. De schrijver geeft een lyrische beschrijving van Wolfhezes bos en voor zijn geestesoog ziet hij dichtbij het tafereel van Wodanspriesters, die een christen-kind offeren en evenals vele anderen moet hij aan de hagepreken denken. Het blijkt, dat ds. Heldring in zijn openingstoespraak

hij aan de hagepreken denken. Het blijkt, dat ds. Heldring in zijn openingstoespraak ook de heidense mensenoffers zowel als de hagepreken ter sprake heeft gebracht. Op zijn wandeling over het feestterrein beschouwt Cremer de mensen, die neergezeten zijn om naar de sprekers te luisteren en de anderen, die zich overgeven aan onschuldig natuurgenoet. Hij ziet allerwege sympathieke mensen, maar toch ook een walgelijke dweper. Ook blijkt hij oog te hebben voor het vrouwelijk schoon - misschien spreekt hier zijn schildersverleden. Zo beschrijft hij een 'blonde Geldersche deerne in haar eenvoudige paarsche jakje, den blik onafgebroken naar den spreker gewend' en hij wordt lyrisch over een 'schoone blanke Noord-Hollandsche boerin' die overigens wel blijkt te weten, dat zij er wezen mag. Ook het blondje uit de coupé ziet hij weer en krijgt zelfs een vriendelijk knikje. Zijn dag is dus weer goed.

Cremer besluit met 'Mijn dierbaar Wolfhezen, het feest in uw groene zalen gevierd, ofschoon het ook wanklanken deed hooren die de spot wel mag treffen maar liever de ernst toch bestraffen moet, het heeft zich gekenmerkt door een orde, die de vier dienaren van 't gerecht daar tegenwoordig.....aan 't geeuwen bracht. Het was een feestdag waarvan een eenvoudig doch rechtschapen man getuigde, dat het de schoonste dag zijns levens geweest was, een dag die hem onvergetelijk zou blijven tot aan zijn jongste ure'.

Cremer schreef dus welwillend en met sympathie over het eerste zendingsfeest van 1863, maar dit kan zeker niet gezegd worden van wat de auteur Gerard Keller te berde bracht over het tweede feest van 14 juli 1864, eveneens in Wolfheze gehouden. Hij schreef dit in zijn opstel in de Geldersche Volksalmanak van 1865 met als titel 'Wolfhezen op 14 Julij 1864'. Gerard Keller, redacteur van de Arnhemse Courant, schrijver van de 'vlugmaren' in de Nederlandsche Spectator en auteur van vele nu vergeten novellen, reisverhalen en toneelstukken, heeft geen goed woord voor het zendingsfeest over. Na heel wat kritische geluiden op het 'feest' besluit hij zijn verhaal dan ook met: 'Laat de dogmatische, vormelijke godsdienst hier hare preekstoelen en hare dominés in kostuum overbrengen. Gun haar die vrijheid van ganscher harte, maar behoud zij de uwe, en geeft door uwe

Proefschrift Leiden, 2025:

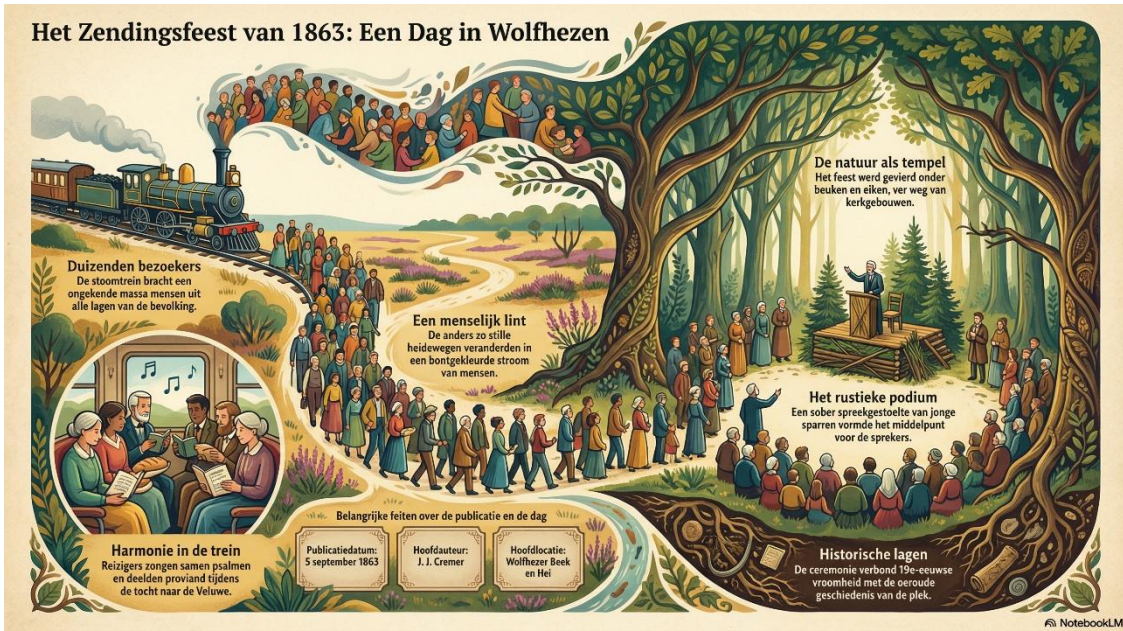

Scholarly Publications Leiden University
<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl> > ... PDF ;

'God-Natuur-Kunst' de rol van religie bij de natuurbeleving en de ...

Herinnering mijn ontslapen vriend, den Kunstschilder P.L.L. Oerder gewijd.; het overgrote deel van de tekst bespreekt een massaal protestants zendingsfeest ...

Overzichtskaart, 2026:

Youtube, 2026:

www.jacobcremer.nl

Laatst bijgewerkt: 6 maart 2026.